

Cornelis van Foreest

De Wetten door de Regeeringen vastgesteld,
bedwingen de Menschen alleen als individuën;
maar de natie bedwingt, door deszelfs Constitutie,
het geheele Regeeringswezen. (PAINÉ)

(motto, *De Staatsregeling des Bataafschen Volks* (1801)
in eene *Alphabetische Orde* gebracht)

Wie onder u zou niet weten ... dat de ware oorsprong van de adeldom nergens anders ligt dan in goed uitgevoerde en behartigde daden, in tijd van oorlog dan wel van vrede, hetzij door het vaderland te bevrijden van een vijandige gewapende inval, hetzij door een bestuurstaak te vervullen met de hoogste lof of een vonnis deugdelijk en naar de norm van de wet te vellen?

(C. van Foreest, *De laudibus ac privilegiis nobilitatis*,
oratie Latijnse School Alkmaar, 15 april 1772)

Cornelis van Foreest

*Beginselvast bestuurder in een tijdperk van revoluties
(1756-1825)*

PETER J. TOMSON

Hilversum
Verloren
2021

Afbeeldingen op het omslag: J.M. Graadt van Roggen, Nijenburg, 1944; T. Scheltema, Cornelis van Foreest en Jeannette van Delen, c. 1803

ISBN 978 90 8704 917 1

© 2021 Peter J. Tomson, pjtomson@xs4all.nl

Uitgeverij Verloren

Torenlaan 25, 1211 JA Hilversum

www.verloren.nl

Typografie: Rombus, Hilversum

Omslagontwerp: Rombus / Tanja Stropsma

No part of this book may be reproduced in any form without written permission from the publisher.

Inhoudsopgave

Aanleidingen	7
Nijenburg	7
Historisch onderzoek	9
Mens in een andere tijd	11
1 Een Alkmaarse regentenfamilie (1756-1781)	16
Het Noorderkwartier en de Republiek	16
Status, bezittingen en testamenten	17
De Latijnse school, de academie en het groene kussen	22
Jeannette en de Van Delens	28
2 De patriottische revolutie (1781-1787)	31
Strijd in Nederland, Frankrijk en Amerika	32
Foreests patriottische leesclub	37
‘Kapitein C. van Foreest’	41
De patriotten organiseren zich	45
Huwelijk, Dirkie en Jantje	53
De Defensiecommissie in Woerden	53
Wilhelmina’s politieke actie	60
De Pruisische invasie	64
3 Oranje contrarevolutie (1787-1795)	74
Satisfactie voor Wilhelmina	74
‘Dit land waarin ik niets dan akeligheeden zie’	77
Een ‘reisje’ naar Sint Omaars	84
Het Omstandig Verslag	86
De Bergense boedel en de dood van Jantje	89
Wetenschap, natuur en kunst – en een zoon	94
4 De Bataafse Vrijheid (1795-1806)	101
De revolutie in Frankrijk	101
Vrijheid, Gelijkheid, Broederschap	105
Foreests bestuurswerk in Holland	110

Openbare orde	110
Staat en godsdienst	130
Financiën en belastingen	133
Waterstaat – en een plezierige inspectie	136
Discussies, twee staatsgrepen en een staatsregeling	139
Foreests inzet voor de Staatsregeling 1798	144
De slagschaduw van Napoleon: de Staatsregeling 1801	153
Foreest en het ABC van de staatsregeling	167
‘De Staatsregeling in eene Alphabetische Orde’	169
Foreests toespraak tot het ‘geslingerd Schip van Staat’	175
‘Verjarings-Feest’ op Nijenburg	178
Schimmelpenninck en de Haagse ‘society’	186
5 Napoleon, Nederland en Oranje (1806-1825)	198
Lodewijk Napoleon en Foreests ‘demissie’	198
Het Engelse Werk van Nijenburg	205
Nederland ingelijfd door Napoleon	213
Dirk van Foreest Garde d’honneur	221
Napoleons nederlaag en de terugkeer van Oranje	225
Van der Palm over Nederland en Oranje	230
Foreests ‘wankelende gezondheid’	233
6 Nalatenschap	241
Foreests archief en het aandeel van Jeannette	242
Foreests boeken	252
Beets en het Bataafse verleden	255
Persoonlijk nawoord	265
Noten	267
Bijlagen	282
1 Foreests prijsgedicht uit 1770	282
2 Foreests brief aan koning Lodewijk, juli 1806	284
3 Carel van Delens brief over het Engelse Werk	286
4 De bibliotheek van Nijenburg in 1886	288
Chronologie	301
Afkortingen en bibliografie	303
Register van archieven	312
Algemeen register	316

Aanleidingen

NIJENBURG

Het gebeurde eens dat ik met mijn moeder terug was op Nijenburg, het buiten in Heiloo dat van oudsher aan haar familie toebehoorde. Ze was geboren als Aleide van Foreest en had er een groot deel van haar leven gewoond, en ze had mij er het leven geschonken als tweede van haar zeven kinderen. We kregen het over de schilderijen van haar voorouders die er hingen, bij elkaar een indrukwekkende *Ahnengalerie*. Mijn moeder had vroeger zelf veel geschilderd. Vandaar misschien dat ze me wees op de twee schilderijen die ze het aardigst vond, zei ze: het dubbelportret van Cornelis van Foreest en zijn vrouw Jeannette van Delen. Op het ene schilderij kijkt een nogal gezette man in de dracht van rond 1800 je aan met een opvallend open en onbevreesde blik, terwijl je op de pendant de levenslustige en licht ironische blik ontmoet van een mooie vrouw gekleed in de open mode van die tijd. Twee levende gezichten temidden van een reeks portretten waarop ernst en importantie overheersen.

Cornelis werd met een liefkozend gebrek aan eerbied wel ‘Dikke Kees’ genoemd in de familie van mijn moeder. Ze wist te vertellen dat hij betrokken was geweest bij de aanhouding van Wilhelmina van Pruisen, de echtgenote van stadhouder Willem V, bij Goejanverwellesluis. Wat daar allemaal aan vastzat vertelde ze er niet bij, ook niet dat ‘Kezen’ ooit een spotnaam was voor de patriotten. Ze heeft verder weinig geweten van die dingen. Het patriottische en Bataafse verleden van Cornelis en zijn generatie was in de familie een vergeten stuk geschiedenis, evenals trouwens in heel Nederland.

Toch is Nijenburg een ware *lieu de mémoire*, en plek vol herinneringen en documenten van het verleden. Ik denk daar niet zonder gemengde gevoelens aan. Met zijn prachtige vijvers en plechtige voorouderportretten is het een imponerend toonbeeld van de rijkdom en macht van een Noordhollandse regentenfamilie, en daarmee tevens een monument van de voorbije standenmaatschappij. Mijn moeder had daar nog een laatste staartje van meegemaakt, maar ze moest er niets van hebben en voelde grote weerzin tegen de standsambitie die hier en daar in de familie opdook. Gelukkig werd ze aangevuld door mijn vader, Theo Gerard Tomson. Hij kwam uit een zeer ‘onadellijk’ milieu en had misschien juist daarom niet alleen een gretige maar ook een heel zorgzame interesse voor de geschiedenis van het

landgoed, de familie en het omringende Noordhollandse boerenland. Ik heb onnoemelijk veel van hem geleerd op dat gebied.

Ook 'letterlijk' is Nijenburg een plek van documentatie. In elk geval was het dat tot 1966, het jaar waarin de familie het resterende deel van het landgoed verkocht aan Natuurmonumenten om het behoud voor de toekomst veilig te stellen. Mede door de bijdragen van de omliggende gemeenten en de provincie aan de koopsom kreeg het een mooie bestemming als een gedeeld bezit. Het familiearchief verhuisde naar het Regionaal Archief in Alkmaar; een speciaal archiefdeel (cruciaal voor de patriot Cornelis, zou ik later ontdekken) ging naar het Nationaal Archief in Den Haag; en ook de meeste familieportretten verhuisden naar Alkmaar, als langdurige bruikleen aan het Stedelijk Museum. Tenslotte werden de boeken uit de oude bibliotheek verdeeld onder mijn moeder, haar twee zusters Alide en Elisabeth en hun neef Hendrik Albert van Foreest.¹

Jaren later verdeelden wij op onze beurt de Nijenburgse boeken uit mijn moeders erfenis. Mijn aandacht werd toen getrokken door enkele geschriften van Rousseau en Voltaire. Ik was intussen geïnteresseerd geraakt in de periode van de Verlichting en de Franse Revolutie, die in die jaren herdacht werd. De Bataafse Republiek, uit diezelfde periode, had al eerder mijn belangstelling vanwege de scheiding van kerk en staat en de emancipatie van de Joden, belangrijke discussiepunten in de Republiek. De jaartallen in de boeken van Rousseau en Voltaire wezen op de tijd van Dikke Kees. Ik begon te vermoeden dat achter dat levendige portret een interessante figuur schuilging.

Al die motieven bleven echter sluimeren, totdat het museum in Alkmaar in 2011 een tentoonstelling organiseerde ter gelegenheid van de restauratie van een deel van de familieportretten, onder het motto 'Prachtig portret'. Ook Cornelis en Jeanette kwamen er te hangen, hoewel ze niet gerestaureerd waren (gelukkig hangen ze nu weer op Nijenburg). De voorbereiders van de tentoonstelling vroegen of de familie misschien illustratieve objecten bezat die ze ter beschikking kon stellen. Toen herinnerde ik mij de boeken en ging ze nader bestuderen. Dat was het begin van mijn ontdekkingstocht.

Naast de genoemde Franse Verlichtingswerken ontdekte ik dat een notoir patriottisch boekwerk uit 1792 voorzien was van de paraaf 'v.F.' in het kenmerkend krachtige handschrift van Cornelis. Dit bevestigde mijn vermoeden dat hij patriot was geweest. In enkele andere boeken uit de Verlichtingstijd ontdekte ik lijsten met namen, data en handtekeningen, die me vertelden van een leesgezelschap in Alkmaar waarin hij een centrale rol speelde. Dezelfde namen bleken te circuleren in de patriottische burgerschutterij. Van de boeken in mijn kast voerde de tocht naar de archieven in Alkmaar en Den Haag. Ik was op het spoor gekomen van de onbekende patriot en Bataafs bestuurder, Cornelis van Foreest.²

HISTORISCH ONDERZOEK

Zoals gezegd was het patriottisch-Bataafse verleden van Nederland in verregaande vergetelheid geraakt. Dat begon vroeg in de negentiende eeuw en duurde tot halverwege de twintigste, en het kwam allereerst naar voren in de vaderlandse geschiedschrijving. Voorzover er al aandacht was voor de Bataafse idealen, werden ze beschouwd als vreemde importartikelen uit Frankrijk. Dit geldt ook van het werk van H.T. Colenbrander, dat gebaseerd is op uitvoerige studie van met name buitenlandse diplomatieke bronnen en daarom van grote waarde blijft. Inmiddels is er een inhaalslag gemaakt en kunnen patriotten en Bataven zich verheugen in een voorheen ongekende belangstelling. Veelbetekenend is dat belangrijke aanzetten uit het buitenland kwamen. De monumentale studie van R.R. Palmer beschreef de ontwikkeling van het revolutionaire gedachtegoed en gaf de ‘Nederlandse revolutie’ haar plaats in de wereldgeschiedenis. Hierop volgde Simon Schama’s met flair geschreven epos, dat de Bataafse revolutie voortdurend in haar politieke, economische en militaire relaties met Frankrijk en Engeland beziet. In Nederland was Pieter Geyl een vroege wegbereider, en baanbrekend werk werd gedaan door C.H.E. de Wit. Meer recentelijk tilde Niek van Sas het debat over het tijdvak naar een hoger niveau door zijn erudiete breedte, zijn diepgaande begrip van de materie en zijn perioden-overstrijdende reikwijdte. Een onderzoeksproject dat hij opzette met Frans Grijzenhout en Wyger Velema leidde tot verdere studies zoals die van Joris Oddens over de Nationale Vergadering van 1796-1798 en van Mart Rutjes over het Bataafse constitutionele denken. Joost Rosendaal deed uitvoerig onderzoek naar de Bataafse ballingen in Frankrijk; Olaf van Nimwegen schreef over de militair-historische geschiedenis van de periode. Bart Verheijen verrichtte opmerkelijk onderzoek naar de houding tegenover Napoleontisch Frankrijk die blijkt uit de Nederlandse pamfletliteratuur. Een kleine stroom van studies over markante figuren uit de patriottisch-Bataafs-Franse periode is op gang gekomen, en ook de erop volgende Oranje-monarchie wordt met nieuwe ogen gezien. Vermeldenswaard zijn de uitvoerige bronnenstudies over de staatsregelingen van 1798, 1801 en 1805 van L. de Gou, en de deels daarop voortbouwende, zeer leesbare parlementaire geschiedenis van Nederland van Joop van den Berg en J.J. Vis, waarin de Bataafse staatshervormers de plaats krijgen die hen toekomt. Tenslotte is er een niet onbelangrijk bijproduct van deze nieuwere onderzoeksinspanning gefaciliteerd door de digitale technologie: de online-publicatie van een groot deel van de gedrukte bronnen uit de Bataafs-Franse periode. Het zoeken en naslagwerk is daar onnoemelijk veel eenvoudiger van geworden.³

Tegen de achtergrond van deze nieuwe geschiedschrijving vraagt het voorliggende boek aandacht voor het leven en werk van Cornelis van Foreest. Zijn eigensoortige, constructieve bijdrage aan de Bataafse Revolutie is grotendeels onbekend gebleven en wordt ook in de nieuwere literatuur praktisch niet genoemd. Deze onbekendheid omtrent zijn persoon is zowel verbazend als raadselachtig. Het belang

van zijn optreden bleek onder meer in de zomer van 1787, op het hoogtepunt van de strijd tussen de patriotten en de stadhouder. Hij was toen lid van de commissie van de Staten van Holland die de verdediging tegen de stadhouderlijke troepen en hun overmachtige Pruisische bondgenoten moest organiseren en speelde, zoals wij later zullen zien, op het beslissende moment een cruciale rol. Ook in het bestuur van de Bataafse Republiek na juni 1798 en de nieuwe inrichting van oktober 1801 had hij een markant aandeel. In verband daarmee werd hij op kritieke momenten in de reconstructie van het staatsbestel in 1800 en 1801 door zijn medeparlementariërs gevraagd om een belangrijke algemene vergadering te leiden; hij had blijkbaar een vertrouwenwekkend gezag verworven. Deze feiten worden echter nergens in de geschiedschrijving genoemd.

Wat ongetwijfeld een rol speelt is dat zijn deel van het familiearchief geen persoonlijke correspondentie bevat. Dit valt des te meer op daar hij wel een compleet ogende documentatie van rechtgevendende stukken zoals testamenten, machtigingen en aanstellingsbrieven heeft nagelaten. Als jurist en magistraat was hij zich uitermate bewust van de betekenis van het geschreven woord. Er zijn echter slechts bij uitzondering persoonlijke brieven van hem bewaard in andere archiefdelen zoals dat van zijn zoon en kleinzoon of in andere archieven.

Er is één duidelijk bewijs dat hij zelf de hand heeft gehad in het vernietigen van zijn correspondentie. Op de envelop van een van zijn zeldzame bewaarde brieven, uit 1788, staat in zijn handschrift de aantekening: 'Dit niet te verscheuren.' De implicatie is dat vele andere papieren wel verscheurd moesten worden. Onduidelijk is echter hoever dat ging, wat de aanleiding was en of het alleen die tijd gold. Vernietiging van 'belastende' correspondentie uit de patriottische tijd wordt onder meer gemeld van zijn geestverwant Rutger Jan Schimmelpenninck. In tijden van orangistische reactie was het gevaar van huiszoeking en inbeslagname van 'belastende' papieren allerminst denkbeeldig. Toch kan dat niet de enige oorzaak zijn. Schimmelpenninck heeft een uitgebreid archief van brieven uit andere perioden nagelaten. Cornelis van Foreest heeft daar niet voor gekozen. Persoonlijke brieven ontbreken op één uitzondering na ook in het archiefdeel van zijn vader Dirk, zoals we zullen zien. De oudste zoon en zaakwaarnemer zal daar niet vreemd aan zijn geweest. Het lijkt ook een kwestie van stijl, een soort nuchtere beperking tot de essentialia. Hoe dan ook is het ontbreken van brieven een van de raadsels omtrent de persoon van Foreest en het zal ons nog herhaaldelijk bezighouden.⁴

Een ander kenmerkend gegeven dat hier misschien verband mee houdt is dat hij ondanks zijn grote belesenheid, goede taalbeheersing en hartstochtelijke betrokkenheid bij de gebeurtenissen van zijn tijd nauwelijks publicaties heeft nagelaten. Afgezien van zijn proefschrift publiceerde hij alleen een alfabetisch gidsje van de staatsregeling van 1798 onder zijn naam. Anders dan vele tijdgenoten hield hij er kennelijk niet van, zijn visie op belangrijke of actuele onderwerpen openbaar te maken. Hierin was hij het tegendeel van bijvoorbeeld Cornelis Kraijenhoff (1758-

1840), die voortdurend aan zijn publieke 'image' werkte. Wat Foreest betreft is het overigens goed denkbaar, maar niet aanwijsbaar, dat zijn gedrag in dezen werd beïnvloed door het oude adellijke opvoedingsprincipe dat je jezelf nooit op de voorgrond stelt.⁵

Al met al lijkt Foreests persoonlijke archief als geheel een bewust geschapen 'profiel' te tonen, maar van andere aard dan wat je nu op de *social media* ziet. Het openbare profiel dat Cornelis van Foreest naliet bestaat voornamelijk uit rechtgevendende elementen, terwijl de persoonlijke binnenkant die tegenwoordig zoveel aandacht krijgt, praktisch geheel ontbreekt. Dat oogt helder en op een bepaalde manier beginselvast, maar is hinderlijk voor de geschiedschrijver. Gelukkig zijn er nog andere bronnen die ons aanvullende informatie geven over de inhoudelijke kant van Foreests persoon en werk. Vaak is die informatie indirect, verpakt in notulen of zakelijke stukken, of belichaamd in ongeschreven bronnen, en niet zelden is daarbij geen absolute zekerheid mogelijk. Als gevolg hiervan is de toestand en de interpretatie van de bronnen een weerkerend thema in dit boek en worden vaak woorden gebruikt als 'mogelijk', 'waarschijnlijk' en 'wellicht'. Een ander gevolg is dat het boek vaak het karakter heeft van een bronnenstudie van het familiearchief van Foreest. Ik heb van de nood maar een deugd gemaakt: de desbetreffende passages zijn via het register op de gebruikte archieven gemakkelijk te vinden.

Het resultaat is een verhalend portret van Cornelis van Foreest zoals we hem in zijn tijd kunnen zien op basis van historisch onderzoek. De hierboven aangeduide persoonlijke aanleidingen die mij aan de gang hebben gezet zijn daarbij niet relevant en komen naar mijn bedoeling niet meer aan de orde. Met dit boek beweeg ik mij overigens in een andere historische periode dan die waarin ik mij het meest bekwaamd heb: de geschiedenis van Joden en christenen in de oudheid. Een groot verschil is dat we voor de tijd rond 1800 verhoudingsgewijs een overweldigende hoeveelheid bronnen hebben, terwijl we voor de oude geschiedenis veroordeeld zijn tot het woekeren met een beperkt aantal, vaak zeer partijdige bronnen, en bijvoorbeeld nauwelijks beschikken over autografen. Ironisch genoeg komt mijn ervaring in het woekeren met bronnen dus goed uit bij het schrijven van dit boek. Daarnaast hebben enkele bevriende en terzake kundige historici me op weg geholpen en onderweg van advies gediend. Het eindresultaat is uiteraard voor mijn verantwoordelijkheid en mijn hoop is dat mijn gebrek aan scholing op dit gebied geen al te grote vertekeningen heeft opgeleverd.

MENS IN EEN ANDERE TIJD

Vijf hoofdstukken van dit boek behandelen achtereenvolgens de perioden waarin het leven van Cornelis uiteenvalt; het zesde hoofdstuk gaat over zijn nalatenschap. Elk hoofdstuk begint doorgaans met een schets van de meer algemene geschiede-

nis van de periode, om vervolgens tegen die achtergrond de wederwaardigheden van de hoofdpersoon te verhalen. Naarmate zijn betrokkenheid in de algemene geschiedenis toeneemt, gaan voor- en achtergrond samenvallen. Anders gezegd: het verhaalde portret van de hoofdpersoon krijgt reliëf in de context van de gebeurtenissen van zijn tijd. Dit ligt voor de hand vanwege de toestand van de bronnen: het ontbreken van brieven noopt tot het aanboren van bronnen uit zijn historische omgeving. Bovendien stemt deze aanpak overeen met de wens die Cornelis schijnt te hebben gehad om alleen naar zijn daden beoordeeld te worden. Het betekent ook dat de opeenvolging van hoofdstukken, en dus van periodes van deze levensbeschrijving, min of meer parallel loopt met die van de Nederlandse geschiedenis. Dat is allerminst toevallig, en het is een van de intrigerende aspecten van dit mensenleven.

Het leven van Cornelis van Foreest omspannt een tijd van diep ingrijpende veranderingen die duidelijke periodes in de vaderlandse geschiedenis afbakenen. Bij elkaar genomen vormen deze jaren het middenstuk van het veranderingsproces dat Niek van Sas heeft bestempeld als 'de metamorfose van Nederland'. Het werkzame leven van Cornelis en zijn generatie, waartoe ook mensen als Schimmelpenninck en J.H. van der Palm behoorden, ving aan in de patriottentijd en eindigde onder koning Willem I. In de tussenliggende dertig jaar maakten zij mee hoe een beginnende burgeroorlog tegen de stadhouder in 1787 via een invasie door Pruisen op schokkende wijze omsloeg in een oranjegezinde contrarevolutie. Daar kwam een eind aan door de inval van de revolutionaire Fransen in 1795. De opbouw van de Bataafse Republiek die toen begon verliep via opeenvolgende fasen van radicalisering en matiging. Intussen greep Napoleon de macht en groeide de druk vanuit Frankrijk. In 1806 bombardeerde Napoleon zijn broer Lodewijk tot 'koning van Holland', en ten slotte lijfde hij het land in 1810 helemaal in. Zijn dictatoriale bewind met gedwongen dienstplicht en duizenden gesneuvelden dreef het vaderland in de armen van Oranje, en na Napoleons nederlaag was daar ineens het Koninkrijk der Nederlanden. Het middeleeuws-verbrokkelde stelsel van de Zeven Provinciën was getransformeerd tot een bureaucratisch-centralistische, constitutionele monarchie.

In deze opeenvolgende periodes leefde en werkte Cornelis van Foreest. Achteraf en in breder verband bezien kunnen we spreken van 'een tijdperk van revoluties', een tijdperk waarin een heftig streven naar politieke verandering zich op verschillende wijzen manifesteerde in Europa en Amerika en tevens bestreden werd door een even heftige wil tot behoud van het bestaande. In deze roerige periode leefde hij en werkte als 'regent', of zoals het tegenwoordig heet: bestuurder. Hij was eigenlijk geen politicus. Hij hield er niet van om zich op de voorgrond te dringen, maar hij had wel een grote ambitie zich verdienstelijk te maken voor het vaderland, en als hij eenmaal een taak op zich genomen had, vervulde hij die met kenmerkende slagvaardigheid, grondigheid en beginselvastheid. Hij was overtuigd voorstander van de representatieve democratie en bleef zich daar ook als het moeilijk werd

met al zijn energie voor inzetten. Toen dat niet langer mogelijk was, trad hij af.

Er is natuurlijk meer over hem te vertellen dan zijn onbekend gebleven betrokkenheid bij de Bataafse revolutie. Zo heeft Maarten Prins bekendheid gegeven aan zijn betekenis als lid van de familie Van Foreest, zijn rol als eigenaar en beheerder van Nijenburg met alle landerijen, en de plaats die hij ingevolge zijn familietraditie in de Hollandse waterschappen, commissies en stadsbesturen innam. Daarnaast blijkt uit verdere studie dat Cornelis van Foreest een veelzijdige interesse had en gretig de klassieke Latijnse en moderne Franse letteren las, zich verdiepte in de ontdekkingen van de ontluikende ‘natuurkunde’ en bij gelegenheid mooie gedichten kon schrijven. Het thema van één van die gedichten verbindt zijn artistieke en wetenschappelijke interesses: de tuin, die natuur en kunst verenigt. Nijenburg bewaart er de stoffelijke documentatie van.

Mijn streven was om niet alleen Cornelis’ openbare en bestuurlijke carrière te belichten, maar ook zijn persoonlijk leven. Op dit gebied zijn de bronnen nog beperkter, en dat geldt vooral de vrouw met wie hij het grootste deel van zijn leven deelde, Jeannette van Delen. Gelukkig zijn er van haar in het archief allerlei briefjes en papieren bewaard, waarschijnlijk vooral uit hun latere jaren. Deze documentjes bieden ons niet alleen een glimp van haar betrokkenheid bij de zaken van haar man en haar familie, maar ook van haar eigen originele persoonlijkheid. Ook biedt het archief enkele levendige indrukken van hun leven en familie. En omgekeerd bieden deze concrete indrukken van hun persoonlijk leven ons een herkenbaar venster op de grote gebeurtenissen in het tijdperk van revoluties waarin zij leefden. Het chronologisch overzicht aan het eind van dit boek laat enigszins zien hoe het ritme van hun persoonlijke en professionele bestaan in de pas liep met deze grote gebeurtenissen.

Ook als hun leven herkenbaar wordt, werd het geleefd in een andere wereld. Allerlei dingen waren toen normaal die ons nu vreemd zijn. Leerlingen op de Latijnse school leerden met het oog op een academische studie vloeiend Latijn spreken, wat een strakke discipline vereiste. Aanzienlijke families bezaten grote huizen buiten de stad met grote, bewerkelijke tuinen, geschoren hagen en aangeharkte paden die werden onderhouden door tientallen bedienden, terwijl dezen zelf in kleine huisjes achteraf woonden (afb. 1). Zij vormden, evenals de boeren en handwerkslieden, het ‘gewone’ volk. Het was, inderdaad, een standenmaatschappij waarin iedereen wist dat wie voor een dubbeltje geboren is, nooit een kwartje wordt, en waarin algemeen aanvaarde omgangsvormen het gedrag bepaalden van mannen, vrouwen en kinderen en van hoog- en laaggeplaatsten. Zo waren gehuwde vrouwen niet handlingsbekwaam, maar moesten voor de notaris door hun man of diens gemachtigde vertegenwoordigd worden, een situatie die in Nederland overigens tot 1956 voortduurde. Het is een feit dat de Nederlandse patriotten ook een sterke stroming ‘van onderop’ kenden die het latere revolutionaire streven naar sociale gelijkheid aankondigde. Onze hoofdpersonen hadden daar geen deel aan en geen orgaan voor,

Afb. 1 'De hofstee Nijenburg', 1787, M. Tavenier (FAvF 880).

en het zou ook nog een eeuw duren voordat deze beweging echt vaart kon winnen.

In de wereld van toen was het snelste vervoer dat van de 'express', dat wil zeggen: de ijlbode te paard. In uitzonderlijke gevallen kon een diplomatieke koerier de 500 km van Den Haag naar Parijs in twee etmalen afleggen. Gewoonlijk reisde men per karos of trekschuit, en kostte het een volle dag om van Alkmaar naar Leiden te reizen.⁶ Bedaard koutend, lezend of een pijpje rokend schommelde men dan stapvoets voort door het groene landschap van weiden en bossen met hier en daar een dorpje – het landschap dat ons in het volgebouwde Holland zo kostbaar is geworden. Om te communiceren en in contact te blijven schreef men brieven, en ook die gingen per postkoets of bode, of overzee per schip, en deden daar dan dagen of maanden over. Het was een tijd van 'verlichting', van verbazende ontdekkingen en snel uitdijende wetenschapsgebieden. Maar het was ook een tijd zonder stromend water, zonder wc en douche en zonder medische zorg van enig niveau, een tijd waarin twee van je drie kinderen zomaar als zuigeling of kleuter konden sterven. Wanneer deze mensen ons gaandeweg enigszins vertrouwd worden, dan is dat vanuit hun heel andere wereld.

Het was trouwens ook een wereld waarin het Nederlands anders gespeld werd. Niet alleen zagen veel woorden er anders uit dan nu, ze konden ook op één bladzij of zelfs binnen één zin verschillend geschreven worden. Het streven naar een uniforme spelling – een proces dat nooit ophoudt – was juist een van de speerpunten van de Bataafse tijd. Citaten in dit boek volgen de wisselende spelling van de bronnen, inclusief het voor ons niet altijd logische gebruik van hoofdletters. Alleen het gebruik van komma's is wat aangepast. En dan de zinsbouw van het toenmalige parlementaire proza! Veel parlementsleden hadden gestudeerd en dus in het Latijn leren denken. Hun lange, complexe zinnen, aaneengeregen met participia,